

# Isturena „crna lađa“ na našem Jadranu

Ljubo Marčić, Split

Jugozapadno od otoka Hvara prostiru se prema zapadu tri veća otoka: Vis, Biševo i Svetac, te nekoliko manjih otočića, hridi i grebena. Ova samostalna grupa otoka je isturena prema otvorenom moru. Najviše se udaljeno prema zapadu otok Svetac. Udaljen je od Komizi 14 Nm i prostire se od zapada — jugozapada prema istoku — sjeveroistoku, naime od rta Križice do rta Sijaboda. Najsjevernija mu je točka rt Trepina, a najjužnija rt Zlatna Glava. Svetac je dug 3,6 km, širok 1,3 km. Eliptičkog je oblika. Zaprema površinu od 4,34 km<sup>2</sup>, dužina razvedene obale iznosi 8,7 km i ima dosta malih uvala. Najviši mu je vrh Serti kuk (311 m), koji se nalazi skoro po sredini otoka. Istočno od ovog su vrhovi: Nijaša (305 m) i Krajicino (280 m). Na zapadnoj su strani otoka vrhovi: Stara glavica (224 m) i Felandino — Bimbul (231 m). Vrhovi su povezani puteljkom, po kome može gaziti čovječja noga. Tlo otoka je valovito, složeno od kredinog vapnenca, a ima i lijepog bijelog mramora, mramoraste brečije i pelagozita. Otok je stjenovit i naglo se uzdiže nad morskomo površinom. Velike strmine sa sjeverne strane ne dopuštaju pristup obali, a sa južne strane gusta makija, obavijena živicom, učinila je puteljke neprohodnim. Makija mjestimice pokriva veliku površinu, a mjestimice je uopće nema, pa se izdaleka čini, kao da su po otoku neke mrlje. Otok ima izgled neke velike »crne lađe«, koja nepomično leži na morskoj površini. Radi strmih padina more je uz kamenitu obalu duboko 30—82 m, a nešto dalje je 114 m. Jedino je kod rta Križice pličina od 2 m. Ista dubina je i u uvali Slatine, ispred koje ima nekoliko hridi. Unaokolo otoka je morskomo dno većim dijelom pjeskovito, a na više mjesta ima koralja, koje vade koraljari iz Zlarina. U blizini otoka su struje neredovitog toka i zimi stvaraju opasne vrtloge. Otok nema dolina, ali zato ima bujnu vegetaciju. Ima mnogo raznovrsne šume: česvinice (crnike), malenih i uvijek zelenih grmova borovice (kleka), divljih rogača

i maslina, zatim planike, vrijesa, kadulje, smilja i drugih grmuša. Uz obalu otoka ima dosta pećina, posvođenih prirodnim mostovima. Gdjekad dođe do njih i sredozemna medvjedica (*Monachus albiventer*). To je tamnosmeđi tuljan, koji živi i u našem Jadranu na rijetkim mjestima. U pećinama se za nevremena mogu zakloniti i veće ribarske lađe. Strašan simbol mora jesu njegovi valovi. Kad iz bilo kojeg smjera udare na otok, tad u pećinama nastaje velika buka, pa izgleda, da se trese ova velika »crna lađa«. U staro su doba prvi stanovnici živjeli u pećinama na pristranku otoka. Tu se nalaze i ostaci stare crkve sa romanskom apsidom i ruševine samostana sa dobro ušćevanom velikom čatrnjom. Nedaleko crkvice su 1894. g. bile dvije kuće sa 18 stanovnika (9 muških i 9 žena), a kasnije je podignuta još jedna zgrada, jer je tokom vremena broj stanovnika nešto porastao. Tako je u 1953. g. bilo više obitelji, ukupno 57 osoba, koje Komizi zovu Lestićovi. Kako u smjeru sjeveroistoka ima nešto plodne zemlje, to se stanovništvo uglavnom danas bavi vinogradarstvom i drvarestvom. Prije Drugog svjetskog rata otok je davao 4—5 vagona vina, a danas samo 2—3 vagona. Pošto je na otoku mnogo šume, može se reći, da stanovništvo ima najveću korist od prodaje drva, koje izvoze uglavnom u Vis i Komizu. Zimi oni pripreme drva, pa ih tokom ljeta mogu ukrcati na više mjesta.

Stanovnici se još bave i ribarstvom, jer unaokolo otoka ima mnogo vrsta riba: zubatac, lubin, komarča, cipal, kanjac, šaran, skuša i druge. Ima i dupina razne vrste. Otočani imaju nešto koza i ovaca, koje im daju dobro mlijeko, a prave i sir. Gaje još i nešto peradi. Pored toga ima i voća: smokva, bajam, orah i nešto maslina. Kad netko od stanovnika umre, zakopaju ga u Komizi, jer na otoku nema groblja. Isto se tako vjenčanja i porodaji obavljaju u Komizi. Posljednjih su godina otočani nabavili nekoliko motornih brodova, pa je u ljetnim dani-

ma saobraćaj sa Komižom redovit. Zimi su slabije veze, ali ipak sa nabavljenim brodovima i po lošijem vremenu stižu u Komižu. Kako na otoku nema prirodne i pogodne lučice za pristajanje brodova, to se stanovnici najviše koriste s uvalom Slatine. Od obalne crte do uzvisine, gdje su kuće, nalazi se neko prirodno korito, koje su kasnije cementirali. Kad brod stigne, na dno korita postavljaju poluge, te pomoću velikih kolotura istežu brod na kraj.

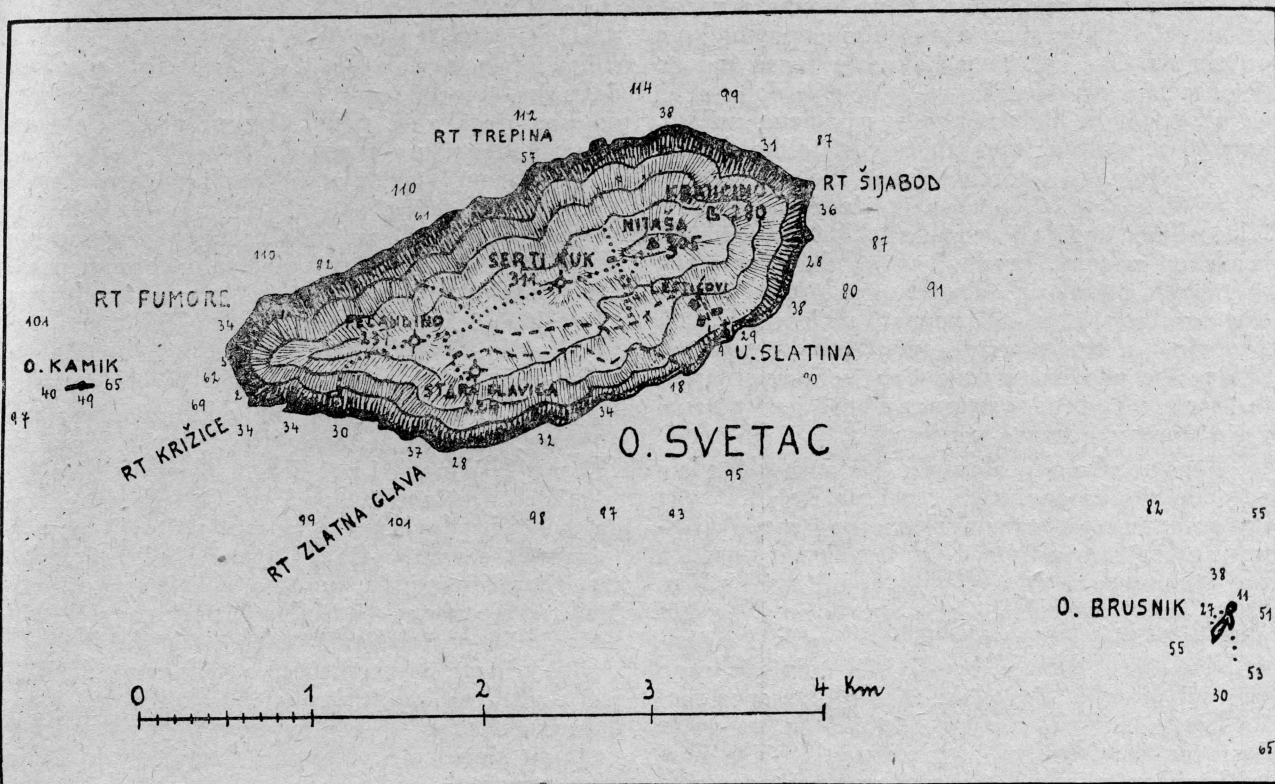
Vrh Kraljicino (280 m) je najljepša vidilica na otoku, gdje se stiže kroz guštara i preko gudura. Tu se nalazi neka stara četverouglasta građevina, visoka 5 m, a debljina zidova je 1 m. Ima nekoliko puškarnica, a tu je i jedna čatrnja. Priča se, da je u prastaro doba u toj kuli stanovala neka kraljica, koja se upustila u pomorsku bitku s nekom vesilom. Bitka se vodila u predjelu otoka Visa, Hvara, Brača i Šolte. Kad je kraljica izgubila bitku na moru, neprijatelj je navalio na njenu kulu Kraljicino. Ona je odbacila neprijatelja u more, a zatim se i sama strmoglavlila. Ovo bi navodno imala biti ilirska kraljica Teuta. S vrha Kraljicino je veoma lijep pogled pogotovo kad sunce izlazi, a kad zalazi, tad baca bakreno svijetlo na Vis, Hvar, Brač, Šoltu i na daleko dalmatinsko kopno.

Jugoistočno od Sveca, na daljini od oko 2 Nm diže se otočić Brusnik. Sastoji se od dvije uzvišene polovice, koje su spojene uskim sedlom. Zapadna je polovica veća i šira od istočne, a najveća je uzvisina 35 m. Na sjeveroistočnoj se strani nalazi jajolika ponikva s promjerom 15 m, a ispunjena je smrdljivom vodom. Na morskom zalu ima mnogo manjih i većih valutića, koje ribari često dovoze u Komižu. Vegetacija je slabo razvijena, ali ima nešto humusa. Stanovnika nema, ali se ribari zadržavaju u malim uvalama, gdje se brodice mogu zakloniti. Uz jugoistočnu i sjeverozapadnu obalu nanizani su veći broj malih hridina. Unaokolo otočića je dubina 7—65 m. Brusnik i Jabuka su jedina naša dva otočića, sastavljena od eruptivnih stijena — dijabaza. Naime, u davno geološko doba došlo je do vulkanskih erupcija, koje su izbacile dijabaznu lavu, a ta se ukrutila u stijenu dijabaz.

Na otočićima se nalazi još i vulkanski pršinc (tufovi). To je vulkanski pepeo i pijesak, koji su se kasnije uz neke fizičko-kemijske procese slijepili u čvrstu stijenu. Na uzvisinama Brusnika ima s istočne i zapadne strane znatna količina gromače (konglomerati). To je masa šljunka, vezanog prirodnim cementom. Tu se još vadi kamen za brus i popločavanje, a ima i magnetita. To je spoj željeza i kisika. Brusnik je lijep otočić, koji svojim pećinama i crnom bojom čini izvanredan utisak na posjetioca. Na Brusniku i Kamiku živi gušterica, crna kao i kamen, na kojemu živi. To je »Lacerta melisellensis«, koje nema na drugim mjestima Jadrana.

800 m zapadno od Sveca je mali otočić Kamik, dug 200 m, širok do 100 m, a visok najviše 30 m. Uzdiže se naglo iz mora, pa su mu obale veoma strme i zato teško pristupačne. Oko otočića je dubina 40—101 m, a ima i nešto koralja. Kamik ima slabu vegetaciju, ali zato ima naslaga guana. To su izmetine galeba klaukavca, koji je veoma rasprostranjen po našem primorju. Dvaput je veći od običnog galeba i gnijezdi se po strmim klisurama u velikim jatima, koja zapremaju i čitave otoke.

Sjeverozapadno od Sveca 12,5 Nm diže se hridinasti otočić Jabuka, veoma karakterističan po svom osamljenom položaju i obliku. Kad se otočić posmatra sa daljine od 1—1,5 Nm, tad nalikuje glavici Matterhorna, ako je gledan iz Zermatta (Švicarska). Otočić se protegao od istoka prema zapadu kao uski greben. To je visoka (117 m) i strma granitna klisura čunjastog oblika. Sa sjeverne strane uzdižu se pećine poput zidova iz 80 m dubokog mora. Zato tu ne može pristajati brod. Tu se nalazi i jedna morska spilja. I južna je strana otočića veoma strma, a pećine su više rastrgane i rasklimane. Zapadni je greben sav raskliman, pun škrapa i oštrica, i strmo se diže prema najvišoj točki, pa se teško može uspeti s te strane. Istočni je greben u početku dosta strm, onda se lagano spušta prema moru i gubi se u trouglastoj nagnutoj ploči. Zatim se opet uzdižu stijene, visoke 10—15 m, i ruše u more. Na spomenutoj se ploči nakupilo nešto zemlje crljenice, pa se na ovoj oazi nalazi mali botanički vrt, gdje raste nekoliko vrsta biljaka. U tu su svrhu bili ranije na otočiću razni naučenjaci, me-



đu kojima i dalmatinski botaničar Mato Boteri. Pod ovom se milovidnom oazom obala Jadrana tako opružila, da se za vrijeme oseke može iskrcati i tad se uspeti do najviše uzvisine. Kad je plima, iskrcavanje je nemoguće. More je uz obalu Jabuke duboko 57—87 m, a nešto dalje od obale je 140 m. U ovim dubinama ima koralja na više mjesta. Profesor Sveučilišta u Zagrebu Dr. Bogoslav Jiruš je 1883. godine prvi kazao, da je otočić složen od vulkanskog kamenja. Uz obalu je kamen crne boje, a dalje prema gore je rdaste boje i posut manjim i većim kamenjem. Kao za Brusnik, tako je dijabazna lava dala materijal i za razvitak otočića Jabuke. Kako Brusnik i Jabuka imaju u sebi mnogo magnetiziranog željeza, to na kompas broda ne djeluje toliko zamaljski geomagnetizam kao magnetizam otočića. Radi toga kod ovih otočića kompas broda ne pokazuje točno sjever. Kako se kompasom održava orijentacija broda, to su se ranije, kad se nije znalo za tu pojavu, neki brodovi razbili o otočić.

Na koncu treba istaknuti, da je u staro doba — zbog svog geografskog položaja — ovaj arhipelag bio poprište mnogih pomorskih bitaka. Prošlog su se vijeka također odigrale dvije velike bitke u vodama opisanih otočića. Prva je bila za vrijeme Napoleonskih ratova. Tad je slabija engleska mornarica pod admiralom Sir Williamom Hosteom potukla 12. ožujka 1811. g. jaču francusko-talijansku mornaricu, kojom je zapovijedao admiral Dubordieu. Druga je bitka za nas veoma značajna. Naime 20. srpnja 1866. g. je austrijski kontraadmiral Wilhelm, v. Tegetthoff sa svojim zastarjelim drvenim brodovima iznio veliku pobjedu nad dva i po puta većom i bržom ta-

lijanskom mornaricom, kojom je zapovijedao admiral grof Pellione di Persano. Po ovoj se pobjedi moglo prosuditi, kolika je bila hrabrost, valjanost i prisutnost duha čitave posade austrijskih brodova, jer su većim dijelom istu sačinjavali naši hrabri mornari iz Istre, Hrvatskog Primorja i Dalmacije. Svi su se oni u toj borbi istakli, jer se tu nije radilo samo o sudbini jednog otoka — Visa, nego čitave Dalmacije.

U Prvom svjetskom ratu su s vanjske strane otoka Sveca i Jabuke krstarili francuski ratni brodovi u namjeri da zauzmu važnu strategijsku točku — Vis, 2. studenog 1914. g. su uplovili u višku luku francuski razarači. Topovskom vatrom su porušili kulu i krov glavne zgrade svjetionika Stončice i zapalili skladište ugljena. Odredi iskrcanih mornara počinili su još nešto štete na obali. Međutim su doznali, da im dolazi ususret austrijska flota s nekoliko podmornica. Francuzi su uzeli nekoliko talaca, među koje i tadanjeg gradonačelnika Visa pok. Serafina Topića, i isplovili u smjeru Šolte. Ali kad su Francuzi opazili neprijateljsku podmornicu, naglo su promijenili smjer prema otočiću Jabuci. Tu su se pridružili drugoj grupi francuskih brodova, koji su se nalazili između otoka Sveca i Jabuke, te su otplovili prema jugu. Viški taoci su iskrcani na Malti, odakle su se preko Francuske, Italije i Trsta povratili kući.

Upotrebljena literatura:

Hirc Dragutin: »Zemljopis Hrvatske« — Zagreb 1905.  
Tučan Fran: »Minerali u okolini našeg Jadrana« Almannah J. S. Beograd, 1925., Dr. Ivo Rubić: »Naši otoci na Jadranu« — Split 1952., St. Stanojević: »Narodna enciklopedija — Zagreb, 1929. i drugi članci,